

Вже сумно вечір колір свій міняв
з багряного на сизо-фіалковий.
Я синій сніг од хати відкидав
і зупинився... Синій, оркестровий
долинув плач до мене. Плакав він,
аж захлинався на сухім морозі:
то припадав зеленим до ялин,
що зверху червоніли при дорозі,
то глухо десь одлунював в саду.
І від луни в повітрі оддавало,
немов, на тон не строючись в ладу,
там тисячі оркестрів разом грало,
мішаючи мотиви...

Усе міняється, оновлюється, рветься, у ранах кров'ю сходить, з
туги в груди б'є, замулюється мулом, порохом береться, землі
сирій всього себе передає.

Над ким ті сурми плакали?
Чого тарілки дзвюкали?
І барабан як в груди бив —
хто вік свій одробив?

...Потував багряний колір.
Водяно-зелена
світилась хмара. Мутно світ стояв —
немов він був просвічений з рентгена...
І я зірвався і побіг! Такий,
такий же вечір був тому й два роки,
як з другом я прощався. Кінь баский
подаленів тоді і зник... І строки
минули — вдарила війна. І друг
подав про себе вістку: вся ж країна
гордилась ним, який, немов той плуг,

в'оравсь у ворога! І кров зміїна
круг нього по коліна піднялась...
Та друг мій, Ярослав, ще й після того
не раз був на устах усіх. Велась
жорстока боротьба за Харків. Строго
його оточували наші. Все ж
нерівні були сили, й Ярославу
прийшлося битись в загравах пожеж
всю ніч проти восьми. Ще більшу славу
він заслужив собі, як врятував
людей, що їх збирались саме вішати
фашисти. З військом він одвоював
село, та й сам погинув... Злішать, злішать
мене ця смерть навчає! Вранці я
по радіо про тебе, о мій друже,
почув — і враз в очах моїх твоя
труна заколихалась... Дуже, дуже
хотів би я тебе — хоча б в труні,
хоч мертвого побачить!

Усе міняється, оновлюється, рветься...
...І хитався
передо мною катафалк, як в сні.
Процесію догнавши, я вглядався
у гроб закритий, хоч і добре знав,
що Ярослав не тут: його ховають
без мене... там... на фронті! Й заривав
оркестр ізнов.
Усе міняється, оновлюється, рветься,
усе в нові на світі форми переходить.
І дивно! Сурми грають,
військові йдуть в процесії, а я
(ніяк подвоєності не позбавлюсь!)
дивлюсь, як бурякова течія
зника на заході... І не цікавлюсь —

Над ким ці сурми плакали?
Чого тарілки дзвякали?
І барабан як в груді бив —
хто вік свій одробив?

Та хто ж — хіба потрібно тут питать?
В труні цій воїн — значить, той, хто волю,
країни волю боронив! Світать
від нас же стало на весь світ. По полю
такого розцвіло було квіток —
братерства й дружби... вже зоря слов'янства
й на Захід сяяла!.. І ось — не в строк
знялось виття фашистського поганства.
Шарпнуло кігтями — і без остач
усіх нас зачепило... Сумно грають
в оркестрі,— а мені здається: плач
це з України... Сурми хай ридають!
Хай розговорять горе удови
і матері, що йдуть за гробом, тужать
і плачуть — руки простягають... Ви!
трикляті гітлерівці! Не подужать
все 'дно вам нас ніколи! Так за що ж
ви мучите народ безвинний? Може,
од нас ви вищі? благородніш? Лож!
Собаці благородство не допоможе,-
тим більше вовку.
...Мов на лапах вовк —
на заході ощирилася туча.
Упали сумерки. Оркестр замовк,
і стало тихо... Рота Всевобуча
назустріч нам пройшла. Повезли он
білизну в госпіталь на санях. Діти
з собакою пробігли. В хриплий тон
забуд загув і стих. Взяло темніти.
І місто на очах мінилось. Сніг

на вулиці одсвічував фосфором.
Від ліхтаря процесії все біг
вперед промінчик... Сум мене наліг —
і реквієм душа співала хором.
Усе міняється, оновлюється, рветься,
у ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є,
замулюється мулом, порохом береться,
землі сирій всього себе передає.

Усе в нові на світі форми переходить,
перебуває в тьмі — й на сонці, як в раю.
Із краю в край людина світ весь перебродить,
щоб цілу вічність знов одлежувать свою.

І кожен день, і кожну ясну годину
розторгується й закривається земля.
І перемелює вона в зубах людину,
як випадкова із хаосу змія.

Та ні, життя тримає строгу послідовність,
і що здається хаосом — є тонкий лад.
В історію поглянь: до боротьби готовність
одсвічує тобі од всіх її свічад.

Готовність стать на битву за свою свободу
народам гнобленим й безправному рабу.
В безсмертя не увійдеш, як не знайдеш броду,
щоб перебрести через правди боротьбу.

И сама земля — не є змія, а рідна мати,
яка тебе всякчас і носить, і глядить...
Законів боротьби нікому не зламати,
закони материнства не перемінить.

І те, що в світі рух іде стрибком, не плавко,
говорить нам: Іди! лиш наша вірна путь!
П'єш кров, фашистська ти, гітлерівська п'явко!
Ще буде — не турбуйсь! — води тобі не
подадуть!

І здохнеш без води. Народ твій зостанеться,
який, як сам не раб, прокинеться ж до
боротьби.
Усе міняється, оновлюється, рветься,
до світлої іде народоловної доби.

Тобі в крадіжечках — як злодію ведеться.
Та попадешся ж ти, обскубана, як птах.
Усе міняється, виліплюється, мнеться,
мов глина творчая у скульптора в руках.

А скульптор — сам народ, який стоїть,
не гнеться,
хоч ти його й спішиш рабом своїм зробити.
Усе підводиться, встає, росте й сміється,
і мертвому тобі — живих нас не убить.

...Оркестр заграв. В заулочок якийсь
процесія вся наша повернула —
і блиснули огні заводу... Ввись
зробилось якое вище: світлі дула
прожекторів урізались аж ген
у вишину — й пересуватись стали...

Обапол, наче китиці знамен,
з засніжених ялин униз звисали
обривки глиці...
Усе міняється, оновлюється, рветься,

у ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є,
замулюється мулом, порохом береться,
а потім знов зеленим з-під землі встає.

А! Та ось уже
й кладовище. Спинили коней. Ніжно
взяли труну на руки. (Мов драже —
посипалась крупа з дерев і сніжно
скотилася із віка). Взяв і я
труну піддержувать плечем. Несли ми,
а нас все обганяли (бо ж життя
спішило) — хто з вірьовками важкими,
хто з заступом. І кожен угрузав
в снігу,— як грузли й ми. Все ж темнотою
дійшли ми якось між хрестами. Брав
мороз на ніч. Ми з ношею святою
добралися до ями й, знявши з плеч
труну, поставили її на глину,
що од країв була.

— Червоний меч! —

тут виступив промовець,— всю країну
боронить од фашиста! (Ближній гай
враз зашумів. Упала з криком жінка:
— Труну відкрийте!.. Синку, ручку дай!
О, що зробила вам моя дитинка?
...І друга вслід зайшлась — та не плачем,
а реготом ридання: — Ой проснися,
Степаночку, проснись!) — Оцим мечем! —
промовець знов,— повинна одсіктися
тевтона голова! На бій стає
вся наша техніка, живії сили.
Нам партизан он руку подає
із Югославії! Вже задзвонили
повстанці на розбір свячених тих
ножів у Польщі! Бачка, Закарпаття

кипить!.. Народу гнів ніяк не стих
і в Чехії! Там розлетівся в шмаття
вже не один тиран... Братове! Жить
в віках той житиме, хто Батьківщину
обороняв!-

Промовець стих на мить,
на гроб вказав і мовив: — За Україну
замучено Степана... що й не взнать.
І от — привезено його додому.
(При цих словах знов почали ридать
дружина й мати. В мороці нічному
стояли ми як тіні. Мовчазний
мороз нам душу пропікав!) — Герої
не знають страху! Подвиг їх ясний
нас заклика: На ворога! До зброї!

...Тут гримнув залп. Зчинилося таке,
мов буря всіх крилом своїм торкнула.
І плач, і крик, і стогін!.. І важке
щось попливло у землю... І ковтнула
його могила. Й сипать почали
на нього груддя. І глухо стугоніла
труна. І крики змішані були
з риданнями оркестру. Лиш ясніла
у небі зірка...

А сурми сумно плакали.
Тарілки дзвінко дзвякали.
І барабан як в груді бив:
ти славно вік свій одробив.

...Й виплакався ж я!
Не знаю: як і з ким я повертався.
Фосфором блискотіла вся земля...
І реквієм в душі моїй співався:

Усе міняється, оновлюється, рветься,
у ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є,
замулюється мулом, порохом береться,
а потім знов зеленим з-під землі встає.

І як вернувсь додому я: в дворі
в снігу стирчала ще моя лопата.
І прегірка
була темотна тиша. Лиш вгорі
зеленкувата
блищала зірка...
Блищи, світи і сядь! Ми діждемось,
як заступом своїм в тісну могилу
всіх звірів закопаємо! Ось-ось
їх перекинем силу...

Усе підводиться, встає, росте й сміється.

Ми битись будемо, бо ми живі!
І мститись ворогу не перестанем!
Аж поки на фашистській голові
ногою ми не станем.

Хоча і тяжко нам,
хоча й болючі жертви —
ми не дамо себе врагам
пожертви!

Я ні до кого в хаті не озвавсь:
на тверду постіль кинувсь, щоб заснути.
...І катафалк ув очах колихавсь,-
і було чути —

Усе підводиться, встає, росте й сміється.

І було чути —

Усе в нові на світі форми переходить.
і мертвому тобі — живих нас не убить.

І наче вже Степан устав і ходить,
і Ярослав із ним. Весна! Блакить!
У поле трактори ідуть. І в'ється
співучий жайворон. І молоде
із-за гори на конях покоління
летить сюди. І той, хто їх веде,
говорить: — Вашого уміння
од вас ми позичаємо тепер —
бороти ворога! Стражданням, горем
болів народ. Але народ не вмер —
фашистів ми поборемо, поборем!-
І наче всі, напившись води,
що винесла їм мати Ярослава
й Степана мати, знов свої ряди
зімкнули й полетіли в бій. І слава
їх супроводила — вгорі, вгорі
аеропланами...

Та тут зненацька
збудився я. Ой темно ж! Ніч. В старі,
в тонкій стіні стукала хижацька
рука сухого сніговія. Сніг
по шибці шарудів... О що це? Де я?
І раптом все згадав. І вже не міг
склепити вій. Могутня ідея
свободи й справедливості життя
мене піднесла, як в руках дитя,-
і стало видно все, мов на долоні.
Ще будем жити ми — і ти і я!
Ще пов'ємось як плющ по тій колоні.

Міста ще відбудуєм, ще сади
посадимо, піднімем особовість.
Так згинь же, дух фашистської орди!
Ізгинь і не плямуй людини совість!

Чого ти став, проклятий, на путі?
До чого сатанинська арена
знущань твоїх? Ти ж мертвий у житті!
Ти ж мертвий!
І моторошно в темноті,
буран завив, як та сирена...
Послухавши хвилину, знов я ліг.
І так схотілось до Дніпра-Славути!
Зашарудів по шибці сніг...
І було чути —
як сурми там десь плакали,
тарілки тихо дзвякали,
і барабан все глухо бив:
— Ти славно —
вік —
одробив...

1942